

WIESŁAW KOZUB
Kraków

PARTIE POLITYCZNE W AUSTRII WSPÓŁCZESNEJ — WYBRANE ASPEKTY ANALIZY

Artykuł porusza niektóre kwestie związane z funkcjonowaniem austriackich partii politycznych, koncentrując się na analizie takich spraw jak: założenia programowo-polityczne, specyfika socjalno-zawodowa, społeczne preferencje polityczne oraz stosunek do władzy w państwie określony wynikami wyborów parlamentarnych i prezydenckich.

Austriackie partie polityczne różnią się pomiędzy sobą istotnie swą strukturą organizacyjną i liczebnością¹. *Österreichische Volkspartei* (ÖVP) — według § 1 jej statutu — jednoczy Austriaków na zasadach: zachodnio-chrześcijańskiej kultury, solidaryzmu, federalizmu oraz demokracji. Sprzeciwia się centralizmowi oraz tendencjom klasowym. Zorganizowana jest na zasadach związkowych (§ 3 statutu). W skład jej wchodzi: *Der Österreichische Arbeiter und Angestelltenbund* (ÖAAB), *Der Österreichische Bauernbund* (ÖBB), *Der Österreichische Wirtschaftsbund* (ÖWB) oraz *Die Österreichische Frauenbewegung* i *Die Österreichische Jugendbewegung*. W końcu 1963 r. ÖVP liczyła prawie 700 tys. członków, zaś w 1968 r. ponad 750 tys. Dodać należy, że każdy związek wchodzący w skład ÖVP jest organizmem niezależnym gospodarczo i finansowo, posiada własną osobowość prawną. *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ) jest partią burżuazyjną typu wyborczego. Nie publikuje danych o swej liczebności. W 1959 r. szacunkowo obliczano jej stan na 22 tys. Członkiem *Sozialistische Partei Österreichs* (SPÖ) może zostać — według § 1 jej statutu — ten, kto uznaje zasady ogłoszone w programie z 14 maja 1958 r. (o nich niżej). Ponadto SPÖ nakłada na swych członków obowiązek członkostwa w związku zawodowym względnie organizacji zawodowej związanej z socjaldemokracją (§ 2). Z SPÖ powiązane są takie organizacje społeczno-gospodarcze jak: *Der Österreichische Arbeitsbauernbund*

¹ Informacje zamieszczone poniżej pochodzą z: A. Karisch, *Staat, Parteien und Verbände*. Wien 1965. W: *Wahlen und Parteien in Österreich*. Wien 1966, B. II: *Wahlwerber*. Hrsg. R. Stiefbold, A. Leopold-Löwenthal, G. Ress, W. Lichen, D. Marvick (cyt. dalej: *Wahlen...*) ss. B 36- B 39. W polskiej literaturze naukowej podkreśla się, iż SPÖ jest partią bardzo liczną, np.: S. Łysko, *Austriacka myśl socjaldemokratyczna na bezdrożach antymarksizmu*. W: *Współczesna socjaldemokracja*. Pod. red. J. W. Gołębiowskiego i J. Muszyńskiego. Warszawa 1975, s. 269.

oraz *Der Freie Wirtschaftsverband Österreichs*. SPÖ jest partią zbudowaną na zasadach centralizacyjnych. W 1964 r. liczyła nieco powyżej 700 tys. członków. Stan ten nie uległ zmianie także na początku lat siedemdziesiątych. *Kommunistische Partei Österreichs* (KPÖ) w przeciwieństwie do SPÖ jest typową partią kadrową; przeszło połowa jej członków pełni jakieś funkcje partyjne. Po 1945 r. jej stan członkostwa przekraczał 150 tys., w 1965 r. zmalał do ok. 36 tys.

Analiza programów poszczególnych austriackich partii politycznych ukazuje ich oblicze polityczno-ideowe oraz zachodzącą w nich ewolucję.

Austriacka chadecja już w 1945 r. określiła w *Die programatische Leitsätze Österreichischen Volkspartei* wstępne założenia dla kierunku swej polityki². Opowiadała się za samodzielnością Austrii odwołując się do tradycjonalizmu i demokracji. Głosiła potrzebę powrotu do zasad ustrojowo-politycznych państwa prawnego oraz budowy państwa socjalnego, w którym uznaje się prawo do rezultatów pracy, własności osobistej, sprawiedliwego podziału korzyści i dóbr oraz obowiązków. Dopuszczała możliwość wpływu państwa na gospodarkę tylko wtedy, gdy przemawiają za tym względy celowości. Socjalizacja względnie komunalizacja zakładów miała nie przekraczać określonych granic tak socjalnych jak i gospodarczych³. Chadecja postulowała nieskrępowany rozwój kościoła chrześcijańskiego i jego organizacji, uznała za celowe wyeliminowanie z udziału w życiu politycznym nazistów. Program chadecji z 1952 r. zatytułowany *Alles für Österreich, programatische Grundsätze der ÖVP* był znacznie obszerniejszy i w sposób jednoznaczny określał jej profil polityczno-ideowy⁴. Tak więc ÖVP ogłaszała, że jest politycznym zjednoczeniem wszystkich patriotycznie nastawionych Austriaków, bazuje na chrześcijańsko-zachodniej kulturze, solidaryzmie oraz federalizmie. Odrzucała tendencje klasowe i centralistyczne, a także dyktaturę, opowiadając się za państwem wielopartyjnym. W kwestiach społeczno-gospodarczych ÖVP deklarowała, że chroni i uznaje słusznie nabyte prawa własności. Równocześnie głosiła, iż własność nie tylko uprawnia lecz także i zobowiązuje. Wyprowadzała z tego wniosek, że właśnie państwo jest władzą, która powinna czuwać by nie nastąpiło nadużycie prawa własności. ÖVP wy-

² Tekst w: *Österreichische Parteiprogramme 1868 - 1969*. Eingeleitet und herausgegeben von K. Berchtold. Wien 1967 ss. 376 - 379 (cyt. dalej: *Österreichische...*).

³ W trakcie zjazdu partyjnego ÖVP, który miał miejsce 18 kwietnia 1947 r. Figl podkreślając solidarystyczne cele chadecji wystąpił przeciwko SPÖ i „groźbie socjalizacji”. „Kleines Volksblatt” z 11, 20, 22 kwietnia 1947, za: *Dokumentation zur österreichischen Zeitgeschichte 1945 - 1955*. Wien 1970, ss. 121 - 125 (cyt. dalej: *Dokumentation...*).

⁴ Program ten został uchwalony na nadzwyczajnym związkowym zjeździe partyjnym (28 i 29 stycznia 1952 r.), tekst w: *Österreichische...*, ss. 379 - 386.

chodząc z założenia, że własność czyni wolnym, postulowała zwiększenie liczby osób posiadających oraz usunięcie proletariatu, a więc tych ludzi, którzy nie dysponują niczym więcej niż tylko swą siłą roboczą. Lansowała tezę, w myśl której poziom płac i korzyści ekonomicznych winien odpowiadać charakterowi pracy (tzw. *Leistungsprinzip*). Traktując upaństwowienie jako środek wyjątkowy, uzasadniony interesem ogółu, opowiadała się za stosownym odszkodowaniem za upaństwowione mienie. W 1958 r. ÖVP głosiła program zatytułowany *Was wir wollen, das Grundsatzzprogramm der ÖVP*, który był w pewnych kwestiach przepracowany i poszerzony w stosunku do programu z 1952 r.⁵ ÖVP stała na stanowisku, że państwo nie może ograniczać praw istoty ludzkiej, których zakres i treść wyznacza prawo natury. Z tych względów odrzucała każdą postać kolektywizmu. Sprzeciwiała się — korzystając z argumentacji prawno-naturalnej — modelowi państwa jednopartyjnego. Uważała, że demokracja i skoncentrowana w rękach państwa władza nad środkami produkcji wykluczają się wzajemnie. Gospodarka nie jest samodzielnym obszarem działania, lecz w swej istocie podlega zasadom moralności. Państwo powinno czuwać nad prawidłowym rozwojem gospodarki, dbając o stabilizację wartości pieniądza, eliminując kryzysy. ÖVP głosiła, że chroni istniejącą własność, opowiadając się (co czyniła już poprzednio) za jej poszerzeniem w obrębie nieposiadających grup społecznych. Uzasadniała to tezą, w myśl której własność osobista określa warunki dla wytworzenia poczucia pewności i niezależności jednostki. Występowała m. in. z hasłami obrony drobnej i średniej własności przed socjalizacją, konieczności nadania własności robotnikom i urzędnikom. Program chadecji z 1965 r. (*Das Klagenfurter Manifest*) określał ÖVP jako partię „nowego środka”: austriacką, solidarystyczną, chrześcijańską i demokratyczną dążącą do osiągnięcia wolności i dobrobytu⁶. Program ten najwięcej uwagi

⁵ Program *Was wir wollen...* został uchwalony na VII zjazdowym zjeździe partii, który obradował w Innsbrucku w dniach 28 i 29 listopada 1958 r., tekst w: *Österreichische...*, ss. 386 - 397.

⁶ Na IX zjazdowym zjeździe partyjnym ÖVP w Klagenfurcie, który obradował w dniach 19 i 20 listopada 1963 r. został opracowany projekt tego programu, który po dalszej dyskusji został przyjęty na nadzwyczajnym zjeździe partii 8 kwietnia 1965 r., tekst w: *Österreichische...*, ss. 397 - 402. J. Muszyński (*Ideologiczne podstawy polityki partii chrześcijańsko-demokratycznych. W: Polityczne i ideologiczne problemy współczesnej chrześcijańskiej demokracji. Warszawa 1974, s. 101*) dopatruje się w tekście *Klagenfurter Manifest* wpływu encykliki *Pacem in terris* i II Soboru Watykańskiego (ograniczona możliwość upaństwowienia). W ÖVP doszukiwano się wpływów ideowo-politycznych pochodzących w jej pierwszej fazie — od francuskiej MRP, w drugiej zaś (era Raaba) od niemieckiej CDU, np. K. Skalník, *Die Österreichische Volkspartei. W: Bestandaufnahme Österreich 1945 - 1963. Hrsg. J. Hannak, Wien 1963 ss. 30, 31 i 36.*

poświęcał sprawom społeczno-solidarystycznym. Tak więc ÖVP opowiadała się za ewolucyjną poprawą społecznej egzystencji odrzucając rewolucję. Deklarowała się po stronie chrześcijańskiej nauki społecznej. Twierdziła, że zadaniem państwa jest zharmonizowanie różnych tendencji rozwijających się w społeczeństwie. Robotnikom przyznawała prawo do współdecydowania w zakładach pracy w ramach *Leistungsgemeinschaft*. Politykę socjalnego partnerstwa klas uważała za właściwą metodę rozwiązania walki klasowej pomiędzy kapitałem a pracą. Zakres funkcji państwa określała zasadą subsydiarności⁷.

Kształt programowo-polityczny partii „niezależnych” (VdU) określiły dwa jej programy: *Das Programm des Verbandes der Unabhängigen* z 1949 i *Das Ausseer Programm der VdU* z 1954 r.⁸ W pierwszym z nich „niezależni” opowiadali się za demokracją i państwem prawnym, odrzucając każdą postać dyktatury. Uznawali potrzebę objęcia całokształtu gospodarki planem odrzucając równocześnie model gospodarki „zbiurokratyzowanej” oraz funkcjonującej w oparciu o zasady niekontrolowanego zysku. Sprzeciwiali się nadmiernemu upaństwowieniu. Lansowali tezę, że upaństwowione zakłady i przedsiębiorstwa powinny funkcjonować w oparciu o zasady zysku rynkowego. Krytykowali wyzysk i nadużycia karteli i monopolu. Program z 1954 r. wprowadzał nowe elementy do arsenału polityczno-ideowego VdU. Akcentowano, że Austria jest państwem niemieckim, a jej polityka powinna służyć interesom całego narodu niemieckiego. Lansowano równocześnie tezę o potrzebie integracji narodów europejskich. Opowiadano się jednoznacznie za przynależnością do grona społeczności uznających zasady etyki chrześcijańsko-zachodniej. Wyśuwano żądania wprowadzenia w Austrii demokracji bezpośredniej. Opowiadano się przeciwko walce klas postulując konieczność partnerstwa kapitału i pracy.

Do założeń ideowo-politycznych VdU nawiązywała spadkobierczyni jej tradycji partia „wolnościowa” FPÖ. Partia ta głosiła w *Das Kurzprogramm der Freiheitlichen Partei Österreichs* 1955, że FPÖ uznaje wspólnotę narodową zwalczając interesy klas i grup społecznych⁹. Wystę-

⁷ Zob. K. Grzybowski, B. Sobolewska, *Doktryna polityczna i społeczna papieża (1789 - 1969)*. Warszawa 1971, s. 144 i n.

⁸ Na krótko przed wyborami w 1949 r. — Kraus i Reimann założyli *Verband der Unabhängigen* (VdU), konstytucyjne posiedzenie nowej partii miało miejsce 26 marca. Już 22 lipca 1949 r. ogłoszony został jej program polityczny. Tekst w: *Österreichische...*, ss. 484 - 488. Drugi program VdU został przyjęty na zjeździe w Bad Aussee, który odbywał się 15 i 16 maja 1954 r., tekst w: *Österreichische...*, ss. 488 - 492.

⁹ W wyniku konsolidacji obozu liberalno-narodowego i przewyciążenia dokonanych w nim rozłamów (m.in. założenie przez Reinhaltera *Freiheitspartei* — FP),

powołała przeciwko zasadzie proporcji partyjnej, funkcjonowania w Austrii izb i zrzeszeń gospodarczych oraz związków zawodowych. W programie z 1957 r. *Richtlinien freiheitlichen Politik in Österreich* — oprócz powtórzenia głoszonych już poprzednio zasad i postulatów, krytyki marksizmu, systemu proporcji i koalicji SPÖ-ÖVP — sprecyzowano charakter swych koncepcji politycznych¹⁰. Lansowano zasadę socjalnego rynku gospodarczego, co miało oznaczać odrzucenie zarówno modelu gospodarki planowej (na wzór socjalistyczny) jak i gospodarczego liberalizmu. Państwo miało by ingerować w sprawy rynkowe chroniąc rynek społeczny, własność prywatna uzyskałaby odpowiednie gwarancje stanowiąc podstawę konkurencji gospodarczej i produkcyjnej. Opowiadano się za realizacją koncepcji państwa dobrobytu, w którym rozwinięto by partnerstwo klas społecznych, system współdecydowania i współodpowiedzialności pracujących, wprowadzano by ustawodawstwo socjalne i odpowiedni system wynagrodzeń. Natomiast w opublikowanym w 1964 r. *Das Salzburger Bekenntnis der FPÖ* już wyraźnie głoszono, że przyszłość należy do ideologii wolności (neoliberalizmu), krytykując ideologię tak konserwatywną, socjalistyczną, jak i komunistyczną¹¹. Twierdzono, że w Austrii panuje zniekształcony obraz demokracji, gdyż funkcjonuje pakt koalicyjny SPÖ/ÖVP i nie ma perspektyw zmiany formuły rządu¹².

SPÖ wystąpiła w 1947 r. z tzw. *Aktionsprogramm der Sozialistischen Partei Österreichs*, określając się partią ludu pracującego miast i wsi, walczącą o socjalistyczny porządek społeczny¹³. Partia ta uważała, że w Austrii nie jest możliwy powrót do systemu kapitalistycznego znanego z okresu przedwojennego; prywatno-kapitalistyczne interesy wyznaczające kierunki polityki gospodarczej I Republiki, nie pozwalały na pełne wykorzystanie możliwości gospodarczych Austrii. Postulowała poszerzenie zakresu upaństwowionego przemysłu oraz ustanowienie gospodarki planowej. W tych warunkach miała się realizować współpraca zsocjalizowa-

została ukonstytuowana 3 listopada 1955 r. FPÖ — *Freiheitliche Partei Österreichs* — jako tzw. trzecia siła w rozgrywce o władzę. Program z 1955 r. był przygotowany pod kątem wyborów roku następnego, tekst w: *Österreichische...*, ss. 492 - 493.

¹⁰ Program ten został przyjęty na zjeździe w Klagenfurcie (1957), jego tekst w: *Österreichische...*, ss. 494 - 509.

¹¹ Tekst programu w: *Österreichische...*, ss. 509 - 512.

¹² A. Migsch (*Parlament ohne Opposition*. W: *Bestandaufnahme...*, s. 9) twierdził, że wskutek trwania koalicji SPÖ-ÖVP, Austria pozbawiona jest faktycznie opozycji.

¹³ *Aktionsprogramm...* został jednomyślnie uchwalony przez zjazd partyjny SPÖ, który obradował w Wiedniu w dniach od 23 do 26 października 1947 r. na wniosek przewodniczącego partii A. Schärfa. Projekt tego programu opracowała komisja pracująca pod kierownictwem Deutscha, tekst w: *Österreichische...*, ss. 268 - 277.

nego przemysłu kluczowego, spółdzielczości z przemysłem prywatnym, rzemiosłem, handlem i gospodarką chłopską. SPÖ określała się mianem partii demokratycznej, odrzucała każdy system jednopartyjny. Opowiadała się za „wolną grą” partii politycznych widząc w niej niezbędne przesłanki dla funkcjonowania demokracji. Sprzeciwiała się dyktaturze, zapewniając, że dążyć będzie do uzyskania władzy w państwie na drodze uzyskania poparcia większości narodu. Głosiła hasła umocnienia praworządności i bezpartyjności administracji. Zapowiadała, że w „socjalistycznej Austrii” każdemu zostanie zapewnione miejsce pracy, a pewność egzystencji określi jednolity system ubezpieczeń. *Zehn-Punkte-Programm der Sozialistischen Partei Österreichs* z 1952 r. uwypuklał sprawy socjalno-gospodarcze¹⁴. SPÖ określająca się jako partia wolności, obrończyni praw ludzkich, walcząca w interesie mas pracujących domagała się zabezpieczenia praw humanitarnych i gospodarczej przyszłości Austrii. Żądała podniesienia dochodu narodowego i jego sprawiedliwego podziału, zapewnienia pełnego zatrudnienia i oswobodzenia gospodarki od dyktatu cen nakładanych przez kartele. Postulowała rozwój polityki socjalnej, publicznego budownictwa mieszkaniowego oraz przeprowadzenia reformy rolnej. W 1953 r. ogłoszono *Das Kommunalprogramm der SPÖ*, który miał stanowić część jej ogólnego programu działania, służąc idei urzeczywistnienia socjalizmu¹⁵. SPÖ widziała w gminie podstawowy fundament socjalno-prawnej wspólnoty narodu i republiki. Gminie — samorządnej, kompetentnej w sprawach lokalnych — przysługiwać miała pełna autonomia. SPÖ opowiadała się również za komunalizacją wszystkich zakładów służących wspólnemu dobru, w szczególności zaś za komunalizacją komunikacji i zakładów zaopatrzeniowych oraz przedsiębiorstw i instytucji służących zdrowiu i kulturze. W 1958 r. uchwalono *Das Neue Partei Programm der SPÖ*, który miał bardzo istotne znaczenie dla profilu ideowo-politycznego austriackiej socjaldemokracji¹⁶. Dokonane zmia-

¹⁴ Tekst w *Das Zehnpunkteprogramm*. W: K. L. Shell, *Jenseits der Klassen? Österreichs Sozialdemokratie seit 1934*. Wien 1939, Anhang 3, ss. 279, 280.

¹⁵ Tekst w: *Österreichische ...*, ss. 279 - 286.

¹⁶ Po niepomyślnym dla SPÖ wyniku wyborów z 13 maja 1956 r. podjęto prace nad nowym programem partii. Powołana przez zjazd partyjny komisja programowa, w której skład wchodził: B. Kautsky, Kreisky, Klenner oraz Pipperger, przedłożyła projekt programu zjazdowi SPÖ w 1957 r. Po przepracowaniu, nowy program został uchwalony na nadzwyczajnym zjeździe SPÖ 14 maja 1958 r. w Wiedniu. Tekst w: *Österreichische ...*, ss. 286 - 306, a także w: *Die österreichische Sozialdemokratie im Spiegel ihrer Programme* (von E. Winkler). Wien 1971, ss. 81 - 103. Już wcześniej A. Schärf, w trakcie zjazdu partyjnego SPÖ, który odbywał się w dniach 4 - 7 listopada 1953 r. opowiedział się jednoznacznie za zasadami ideowo-politycznymi przyjętymi przez reformistyczną Międzynarodówkę Socjalistyczną we Frankfurcie n. Menem w 1951 r. Określając stosunek do chadecji A. Schärf oświadczył, że socjalde-

ny programowe wyznaczały kierunek antymarksistowskiej i antykomunistycznej strategii politycznej. Za cel stawiano sobie ustanowienie porządku społecznego, który zapewni „wolny rozwój” ludzkiej osobowości. Po tym oświadczeniu stwierdzono — równie stanowczo co i lapidarnie — że socjaliści są nieugiętymi wrogami komunizmu; opowiadając się za demokracją odrzucają oni dyktaturę. SPÖ określała siebie demagogicznie partią „wszystkich pracujących”, których wysiłkiem miało stać się urzeczywistnienie socjalizmu poprzez przewyciężenie kapitalizmu. Postulowała ustanowienie gospodarki planowej, demokratycznej kontroli nad środkami produkcji i podziałem dochodu narodowego. Lansowała tezę o celowości włączenia przedsiębiorstw gospodarki kluczowej do ogólnego mechanizmu ekonomicznego. Twierdziła dalej, że robotnicy i urzędnicy rzekomo znajdują się w sytuacji do siebie zbliżonej w warunkach kapitalistycznej gospodarki. Wspólnota interesów łączy ich z grupami samodzielny-mi zawodowo tak w mieście, jak i na wsi. SPÖ przyznawała, że dla reformistycznej partii treść pojęcia „socjalizm” nie wymaga ścisłych określeń i precyzji. Enigmatyczne cele porządku społecznego opartego na „sprawiedliwości, dobrobycie, wolności i pokoju” miały wyznaczać zręby ideologiczne SPÖ. Akceptowała ona formę ustrojowo-polityczną opartą na zasadach państwa prawnego, systemie konstytucyjnym, republikańskiej formie rządów oraz federalnej strukturze państwa. Lansowała solidarystyczny pogląd o tzw. demokracji gospodarczej. W jej ramach robotnikom i urzędnikom miało przysługiwać prawo współdecydowania w zakładach pracy, a także w innych, bliżej nieokreślonych, dziedzinach życia. Według SPÖ, wyrazicielami tej demokracji gospodarczej są: dla robotników i urzędników — związki zawodowe i izby robotnicze oraz rady zakładowe, dla przedsiębiorców i tzw. samodzielnych zawodowo — ich odpowiednie zrzeszenia względnie izby oraz „wolne” przedstawicielstwa interesów. Wprawdzie SPÖ przyznawała robotnikom i urzędnikom prawo do strajku, jednak wyraźnie podkreślała, że stanowi on ostateczność wymagającą rozważenia jego konieczności. Instrumentami kierowania gospodarką miały stać się: publiczne i prywatne inwestycje, polityka kredytowa, celna i podatkowa. SPÖ formułowała również pewne poglądy, które miały określić charakter przyszłego porządku gospodarczego. Polegać miał on na ustanowieniu takiego systemu, w którym wyeliminowano by tak potencjał prywatno-kapitalistyczny, jak i państwowo-kapitalistyczny.

mokracja uznaje etyczne zasady chrześcijaństwa, a także inne formy tradycji i kultury europejskiej, zob. „Arbeiter Zeitung” nr 5-8/1953, za: *Dokumentation...*, s. 87. Socjaldemokracja poszukiwała pozamarksistowskich inspiracji filozoficznych dla swego programu. Tak np. G. Nennig (*Anschluss an die Zukunft. Österreichs unbewältigte Gegenwart und Vergangenheit*, Wien 1963, s. 59) podnosił sprawę związków zachodzących pomiędzy programem SPÖ z 1958 r. a kantowskim idealizmem.

W nim „słuszny” system własności zostałby poddany decyzji społecznej wspólnoty w stosunku do najważniejszych czynników produkcji. Oznacza to, że inicjatywa przedsiębiorców, konkurencja oraz mechanizm cenowy służyć będą wyłącznie interesowi ogółu. Uspołecznienie zaś dotyczy głównie tych wielkich przedsiębiorstw, których pozycja zagrażałaby gospodarczym i politycznym interesom społecznym. Za uspołecznione mienie przysługiwałoby pełne odszkodowanie. Równocześnie SPÖ spieszyła z zapewnieniem, że drobna jak i średnia własność nie zostaną w żadnym wypadku uspołecznione. W tych warunkach wyznaczenie SPÖ, że walczy o nowe, bezklasowe społeczeństwo, stanowiło synkretyczny element włączony do reformistycznej konstrukcji ideologicznej. W kolejnym programie z 1966 r. (*Das Programm für Österreich*) SPÖ powtarzała i przypominała swe stanowisko polityczno-ideowe wyrażone w 1958 r.¹⁷ jak: krytyka systemu jednopartyjnego, postulat dotyczący współdecydowania mas pracujących w sprawach państwa i gospodarki. Głosiła również gotowość podjęcia współpracy z chadecją dla dobra kraju i zagwarantowania Austrii dobrobytu. Zapewniała o swym dążeniu do eliminacji klas i sprawiedliwego podziału dochodu narodowego¹⁸.

Dla określenia profilu polityczno-ideowego KPÖ istotne znaczenie miały dwa jej programy. W *Programmatische Leitsätze der Kommunistischen Partei Österreichs* z 1946 r. poddano ostrej krytyce kapitalizm i formalną, burżuazyjną demokrację¹⁹. Głoszono konieczność otwarcia w Austrii drogi w kierunku realizacji demokracji ludowej. KPÖ oświadczała, że jest partią robotniczą, zrzeszającą również w swych szeregach ludzi postępowych z różnych kręgów społecznych (inteligencja, stan średni, chłopi). Głosiła hasła uspołecznienia kluczowych środków produkcji i instytucji podstawowych, np. banków. W 1958 r. KPÖ opublikowała

¹⁷ Projekt programu ogłosił już w 1963 r. ówczesny minister sprawiedliwości Broda. Został przedłożony zjazdowi partyjnemu obradującemu 18 i 19 czerwca 1965 r. przez przewodniczącego SPÖ — Br. Pittermanna. Projekt ten — zgodnie z uchwałą Zjazdu — stanowił do stycznia 1966 przedmiot dyskusji. Po poprawkach został przyjęty 19 stycznia 1966 r. przez Radę Partii. Tekst w: *Österreichische...*, ss. 306 - 316.

¹⁸ Br. Pittermann, ówczesny wicekanclerz, przewodniczący klubu parlamentarnego SPÖ, prezydent Międzynarodówki Socjalistycznej, określając istotę demokratycznej wspólnoty gospodarczej poddawał ostrej krytyce system, w którym decydującą rolę odgrywa kapitał monopolistyczny, zob.: *Sozialismus in Europa. Vorträge und Diskussionsbeiträge der II. Internationalen Studententagung*. Wien 1967, ss. 17 - 28. Por. Ch. Broda, *Sozialismus und Demokratie*, tamże, ss. 33 - 42.

¹⁹ Tekst w: *Österreichische...*, ss. 316 - 323. KPÖ zdecydowanie, zaraz po zakończonej wojnie opowiadała się za zlikwidowaniem wielkiego kapitału w Austrii, upaństwowieniem przemysłu i oddaniem władzy robotnikom i ludziom pracy — *Das Sofortprogramm der KPÖ*. „Volksstimme” z 5 sierpnia 1945, za: *Dokumentation...* s. 93.

skonkretyzowany program polityczny zatytułowany *Der Weg Österreichs zum Sozialismus*²⁰. Stwierdzano w nim, że kapitalizm stanowi niebezpieczeństwo dla ludzkości, kierując się motywem zysku. Natomiast marksizm potwierdza się w rozwoju historycznym, przeczy on burżuazyjnym koncepcjom „ludowego kapitalizmu”, „akcji ludowej” oraz „socjalnej gospodarki rynkowej”. Głoszono, że demokracja socjalistyczna oznacza szerokie formy samorządu i udziału ludu pracy w rządzeniu państwem, co różni ją istotnie od demokracji burżuazyjnej, w której obowiązują specyficzne reguły gry politycznej, wyrażające się w formie wyborów, funkcjonowaniu partii politycznych itp. Lansowano pogląd, że stan uprzedmiotowienia i uspołecznienia Austrii stwarza przesłanki wytyczenia pokojowej drogi do socjalizmu. Zwracano przy tym uwagę, że już są uspołecznione: energetyka, przemysł wydobywczy, chemiczny oraz banki i że istnieją warunki do uspołecznienia małych banków, transportu i wielkiego handlu. KPÖ określiła także swój stosunek do SPÖ: wprawdzie SPÖ jest partią reformistyczną i antykomunistyczną, ale przecież w jej szeregach jest wielu ludzi będących przeciwnikami kapitalizmu i zwolennikami budowy w Austrii socjalizmu. KPÖ opowiadała się za rozbudową instytucji samorządowych i organizacji związkowych.

Warto zwrócić również uwagę na skład socjalno-zawodowy dwóch głównych partii politycznych działających w Austrii — ÖVP i SPÖ, ze względu na ich liczebność i wpływy²¹. Trzon SPÖ stanowią robotnicy (38⁰/o). W dalszej kolejności sytuują się: pracownicy publiczni (14⁰/o), urzędnicy prywatni (13⁰/o). Mały procent stanowią w partii przedstawiciele samodzielnych zawodów w handlu, rzemiośle oraz przemyśle (3⁰/o), natomiast minimalny odsetek reprezentują w niej wolne zawody (tylko 1⁰/o). Najliczniejszymi więc grupami w SPÖ są robotnicy i urzędnicy. W ÖVP najsilniej reprezentowane są interesy chłopskie (ÖBB aż 54⁰/o), następnie zaś urzędników i tzw. arystokracji robotniczej (w ÖAAB 35⁰/o) oraz klas średnich (w ÖWB 11⁰/o). Tak więc w łonie ÖVP dominują interesy grup i klas społecznych o profilu zachowawczym²².

²⁰ KPÖ w trakcie konferencji z 19 i 20 lutego 1958 r. podjęła decyzję ponownego określenia swych zasad programowych, czego wyrazem stał się tekst zatytułowany *Droga Austrii do socjalizmu*, w: *Österreichische...*, ss. 340 - 354.

²¹ Dane pochodzące z: K. Uncar, *Die Entwicklung der Interessenorganisation*. W: *Das politische System Österreichs*. Hrsg. H. Fischer. Wien 1974, s. 413 — tabele 2 i 3 oraz s. 314 — tabela 4.

²² J. Stefanowicz (*Chadecja wczoraj i dziś*. Warszawa 1973, s. 160) w sposób następujący określił austriacką chadecję: „[...]ÖVP łączy różne tendencje: chłopską prawicę, starych monarchistów, świat kapitalistyczny, weteranów korporacjonizmu a w pierwszych latach swej powojennej działalności także młodą lewicę, inspirowaną przez ideologię wczesnej MRP”.

W tym kontekście ważna jest kwestia reprezentacji partii politycznych w tzw. związkach społeczno-gospodarczych interesów. Otóż, w *Wirtschaftskammer*: ÖVP posiada 85 przedstawicieli, SPÖ — 10, FPÖ — 0, KPÖ — 0; w *Landwirtschaftskammer*: ÖVP — 84, SPÖ — 10, FPÖ — 2, KPÖ — 0; w *Arbeiterkammer*: ÖVP — 24, SPÖ — 69, FPÖ — 5, KPÖ — 1; w *Gewerkschaftsbund*: ÖVP — 17, SPÖ — 75, FPÖ — 0, KPÖ — 7. Tak więc szczególnie kontrastowo przedstawia się układ sił pomiędzy chadecją a socjaldemokracją; ÖVP posiadając zdecydowaną przewagę w *Wirtschaftskammer* i *Landwirtschaftskammer* nad SPÖ ustępuje jej wyraźnie w *Arbeiterkammer* i *Gewerkschaftsbund*.

Na charakter austriackich partii politycznych wskazuje także szacunkowy stan dochodów partyjnych: ÖVP, FPÖ oraz SPÖ. Okazuje się, że ÖVP korzysta w 20% ze składek partyjnych i podatków partyjnych, FPÖ w 19%, natomiast SPÖ aż w 64%. Z dotacji państwowych korzystają: ÖVP w 42%, FPÖ 48%, zaś SPÖ 32%. Darowizny stanowią 38% dochodów ÖVP, FPÖ — 33%, zaś SPÖ tylko 4%²³.

Opinie społeczne o partiach politycznych były poddawane specjalnym badaniom, które pozwalają — w sposób przybliżony — ustalić, zbliżone do rzeczywistych, nastroje polityczne społeczeństwa austriackiego. Warto zapoznać się z wynikami niektórych z tych badań.

Przed wyborami do parlamentu w 1953 r. przeprowadzono w Austrii badania opinii publicznej na temat atrakcyjności haseł przedwyborczych, którymi posługiwały się dwie główne partie polityczne ÖVP i SPÖ²⁴. Pytanie postawione potencjalnym wyborcom brzmiało:

„Polityka gospodarcza dwóch wielkich partii rządzących różni się przede wszystkim w tym, że jedna z nich na pierwszym miejscu stawia problem stabilizacji wartości pieniądza, druga zaś pełne zatrudnienie. Jakie stanowisko zajmie (Pan, Pani) w sprawie stabilizacji pieniądza względnie pełnego zatrudnienia?”

Udzielone odpowiedzi w sposób przejrzysty ukazywały obraz opinii i poglądów austriackiego społeczeństwa; przeszło połowa ankietowanych (52%) stwierdziła, że stabilizacja pieniądza i pełne zatrudnienie są jednakowo ważne, około 1/3 (30%) określiło, że ważniejszy jest problem realizacji pełnego zatrudnienia. Natomiast tylko 14% uznało, że zabezpieczenie pieniądza jest ważniejsze od programu pełnego zatrudnienia. Nie wyraziło swej opinii tylko 4%, a więc stosunkowo nikła grupa ankietowanych. W bezpośredniej więc konfrontacji eksponowanych przez chadecję i socjaldemokrację haseł gospodarczych okazało się, że ta ostatnia

²³ Zob. A. Pelinka, *Struktur und Funktion der politischen Parteien*. W: *Das politische System Österreichs*, s. 45, tabela 8.

²⁴ Dane pochodzą z: *Wahlprognose „Querschnitte der öffentlichen Meinung”*, Heft 11, Februar 1956. W: *Wahlen ...*, op. cit., ss. B 494 - B 496.

potrafiła uzyskać poparcie większej — prawie o połowę w stosunku — do chadecji części zdeklarowanych zwolenników lansowanego przez nią hasła; SPÖ — 30%, natomiast ÖVP — 14%.

Interesująco przedstawia się problem stanowisk zajmowanych przez sympatyków czterech głównych partii politycznych wobec hasel pełnego zatrudnienia i stabilizacji pieniądza. Zwolennicy chadecji aż w 54% uważali, że obydwa hasła są jednakowo ważne, 26% opowiadało się za hasłem stabilizacji pieniądza, natomiast za pełnym zatrudnieniem też nie mało, bo 17%. Sympatycy partii liberalnej — VdU w 65% opowiadali się za jednakową ważnością obu hasel, za pełnym zatrudnieniem — w 23%, za stabilizacją pieniądza w 11%. Sympatycy socjaldemokracji w 45% sądzili, że obydwa hasła są jednakowo ważne, natomiast aż 49% uważało, że dominować powinno hasło pełnego zatrudnienia. Za stabilizacją pieniądza opowiadało się tylko 5%. I wreszcie zwolennicy komunistów — KPÖ w 34% twierdzili, że obydwa hasła są jednakowo ważne, natomiast w przytłaczającej większości 62% opowiadali się za pełnym zatrudnieniem, za stabilizacją zaś pieniądza tylko w 2%. Warto zwrócić uwagę, że hasło pełnego zatrudnienia głoszone przez socjaldemokrację znalazło wyraźny oddźwięk u zwolenników partii burżuazyjnych — chadecji, a w jeszcze większym stopniu u liberałów. Natomiast lansowane przez ÖVP hasło stabilizacji pieniądza spotkało się ze stosunkowo nikłym zainteresowaniem SPÖ i KPÖ.

W trakcie badania opinii publicznej postawiono kolejne pytanie ujmujące powyżej analizowany problem od strony negatywnej. Pytanie to brzmiało: „Czy Pan/Pani jest zdania, że jeden z członów alternatywy: stabilizacja pieniądza albo pełne zatrudnienie, kryje w sobie niebezpieczeństwo?”. Wyniki udzielonych odpowiedzi ukształtowały się następująco: 15% ankietowanych sądziło, że stabilizacja pieniądza kryje w sobie niebezpieczeństwo, 11% twierdziło, że pełne zatrudnienie zawiera w sobie niebezpieczeństwo, natomiast aż 65% było zdania, że ani stabilizacja pieniądza ani też pełne zatrudnienie nie są niebezpieczne. Jeżeli skonfrontować charakter udzielonej odpowiedzi z określoną sympatią po stronie jednej z partii politycznych uzyska się następujący obraz: stabilizacja pieniądza kryje w sobie niebezpieczeństwo — twierdzili zwolennicy chadecji w 11%, liberałów w 21%, socjaldemokratów w 18%, zaś komunistów w 19%; pełne zatrudnienie jest niebezpieczne — odpowiedzieli zwolennicy chadecji w 16%, liberałów w 13%, socjaldemokratów w 6%, zaś komunistów w 3%. Natomiast w zbliżonym do siebie procencie (ÖVP — 65%, VdU — 68%, SPÖ — 65%, KPÖ — 60%) zwolennicy wszystkich tych partii politycznych uznali, że ani stabilizacja pieniądza ani też pełne zatrudnienie nie są niebezpieczne. Jak z tego wynika, najbardziej obawiali się stabilizacji pieniądza zwolennicy liberałów, natomiast peł-

nego zatrudnienia zwolennicy chadecji. Znaczną siłę oddziaływania hasel lansowanych w społeczeństwie przez socjaldemokrację potwierdził także i ten wariant przeprowadzonego testu. Wyraźny przyrost oddanych na SPÖ głosów w 1953 r. był niewątpliwie następstwem posługiwania się przez nią skutecznymi hasłami wyborczymi.

Na uwagę zasługują również wyniki badań²⁵ przeprowadzone w latach 1955 - 1958 przez austriacki Instytut Gallupa w Wiedniu na temat popularności poszczególnych partii politycznych. Sformułowano pytanie: „Gdyby jutro miały nastąpić wybory parlamentarne, na którą z partii politycznych oddałbyś/abyś swój głos?”. Otóż okazało się, że na przestrzeni tych czterech lat po przeprowadzeniu trzynastu badań sondażowych wyniki (prezentowane tu w przybliżeniu) ukształtowały się następująco: dwie największe partie polityczne ÖVP i SPÖ w sposób zdecydowany dystansowały w sympatiach politycznych dwie pozostałe partie konkurencyjne FPÖ i KPÖ, gromadząc w sumie średnio około 90% sympatyków. Natomiast liberałowie i komuniści gromadzili średnio około 6% sympatyków. W przeliczeniu szacunkowym sympatii politycznych na poszczególne partie polityczne (przyjmując uzyskane dane w zaokrągleniu) układ wyglądał następująco: chadecja — 46 do 47%, socjaldemokracja — 44% do 45%, liberałowie — 4%, oraz komuniści — 1,5 do 2%. Przeprowadzone w latach 1961 - 1964 przez Dr-Fessel-Institut w Wiedniu badania dotyczące sympatii dla poszczególnych partii politycznych potwierdziły w zasadzie uprzednio uzyskane wyniki z lat 1955 - 1958. Zaznaczyła się jedynie w latach 1962 - 1964 równoległość krzywych sympatii zachodzących pomiędzy SPÖ a ÖVP. SPÖ uzyskała jednakże pewną przewagę nad ÖVP dystansując ją od 5 do 7% w odpowiedzi na pytanie: „Która z partii politycznych odpowiada Ci najbardziej?”. Latem 1964 r. SPÖ cieszyła się sympatią blisko połowy ankietowanych.

W 1962 r. przeprowadzono badania, w których postawiono osobom ankietowanym pytanie: „Jakim grupom społecznym odpowiadają głównie FPÖ, KPÖ, ÖVP oraz SPÖ?”²⁶ Otóż zwolennicy ÖVP odpowiedzieli następująco: FPÖ zrzesza ludzi niezadowolonych (ok. 17%), reakcyjnych (ok. 12%) oraz nastawionych narodowo (ok. 20%); KPÖ jest głównie partią niezadowolonych (ok. 23%), a SPÖ wyraża interesy tzw. „małych ludzi”; ÖVP odpowiada przede wszystkim ludziom przyzwoitym (ok. 17%), posiadającym (14,5%) oraz religijnym (ok. 21%). Natomiast sympatycy SPÖ twierdzili, że FPÖ jest partią ludzi niezadowolonych (ok. 13%), re-

²⁵ Dane za: D. Marwick, R. Stiefbold, *Quellenübersicht der Meinungsforschungsorganisation in Österreich*, ss. B 526 - B 530 oraz D. Marwick, *Wahlen und Parteien in Österreich*, ss. B 531 - B 535. W: *Wahlen...*, op. cit.

²⁶ D. Marwick, jw.

akcyjnych (ok. 12⁰/o), nastawionych narodowo (ok. 24⁰/o); KPÖ zrzesza niezadowolonych (25,5⁰/o), zaś ÖVP odpowiada interesom posiadających (30⁰/o) oraz ludzi religijnym (ponad 28⁰/o); o SPÖ jej sympatycy sądzili, że odpowiada interesom ludzi przyzwoitych (ponad 17⁰/o), nastawionych demokratycznie (prawie 20⁰/o), lubiących wolność (prawie 18⁰/o) oraz „małym ludziom” (ok. 23⁰/o). Dla dopełnienia tych ocen i opinii warto zapoznać się ze stanowiskiem w wyżej wyrażonych kwestiach ludzi niez zaangażowanych. Otóż, o FPÖ sądzono, iż służy interesom ludzi nastawionych narodowo (prawie 20⁰/o), o KPÖ, że zrzesza głównie niezadowolonych, o ÖVP, że służy posiadającym (ok. 25⁰/o) i zrzesza religijnych (ponad 24⁰/o), zaś o SPÖ, że odpowiada demokratom (ok. 18⁰/o) i „małym ludziom” (23⁰/o). Zastanawia w tym zestawieniu zbieżność niektórych sądów i opinii. Tak np. o KPÖ sądzi się generalnie jako o partii dla niezadowolonych, o FPÖ — dla nastawionych narodowo, o SPÖ, że służy „ludziom małym”, zaś ÖVP religijnym i posiadającym.

Na uwagę zasługuje również stosunek austriackich partii politycznych do władzy. Zostanie zobrazowany on i poddany analizie w oparciu o wyniki wyborów parlamentarnych²⁷ i prezydenckich.

W powojennej Austrii u podstaw organizacji życia politycznego leżało współdziałanie partii politycznych²⁸. W prowizorycznym gabinecie (23 kwietnia 1945 r.), któremu przewodniczył K. Renner, KPÖ dysponowała dwoma resortami, SPÖ także dwoma, natomiast ÖVP trzema. Obok K. Rennera, który pełnił funkcje kanclerza i głowy państwa działała rada gabinetowa, w skład której wchodziłi przedstawiciele trzech partii politycznych: z ramienia KPÖ — J. Koplenig, ÖVP — L. Figl, zaś SPÖ — A. Schärf. Pierwsze demokratyczne wybory parlamentarne odbyły się

²⁷ Pełny wykaz zdobytych przez austriackie partie polityczne mandatów w latach 1919-1971 znajduje się w: H. Fischer, *Die parlamentarischen Fraktionen*. W: *Das politische System Österreichs*, op. cit., s. 115, tabela 2. Z niej pochodzą dane dotyczące podziału mandatów w austriackim parlamencie.

²⁸ SPÖ została powołana przez socjaldemokratów (A. Schärf, O. Helmer, T. Körner, H. Schneidmadel, P. Speiser) i rewolucyjnych socjalistów (J. Afritsch, F. Slavik) 14 kwietnia 1945 r. w wiedeńskim Ratuszu. W trzy dni później — 17 kwietnia 1945 r. została ukonstytuowana ÖVP. Obóz chrześcijańsko-społeczny reprezentował L. Kunschak, aktywistów państwa chrześcijańsko-stanowego — F. Hurdes, J. Perner, L. Weinberger, chłopstwo — L. Figl, gospodarkę — J. Raab, Zob. A. Brusatti, K. Gutkas, E. Weinzierl, *Österreich 1945-1970. 25 Jahre Zweite Republik*. Wien 1970, s. 13 i n. H. Wereszycki (*Historia Austrii*. Warszawa 1972, s. 337) uważa, że podjęcie po 1945 r. współpracy SPÖ z ÖVP ułatwiło to, iż K. Renner odnowił partię socjalistyczną, a przywódcami jej byli A. Schärf i Br. Pittermann — prawicowi socjaliści. Ze strony zaś ÖVP gotowi do podjęcia współpracy z socjalistami byli jej przywódcy — L. Figl oraz J. Raab mający (głównie Raab) spore doświadczenia wyniesione z ruchu robotniczego i pracowniczego związanego z chałdecją.

w Austrii 25 listopada 1945 r. Absolutną większość uzyskała ÖVP — 85 mandatów, SPÖ — 76, zaś KPÖ — 4 mandaty. Zwycięstwu chadecji sprzyjało rozbieżenie w łonie austriackiej lewicy; SPÖ odrzuciła propozycję wspólnego działania z KPÖ²⁹, podobnie uczynił ÖGB. Pomimo zwycięstwa chadecji zawarto porozumienie międzypartyjne w sprawie powołania nowego rządu składającego się z przedstawicieli trzech partii politycznych. W konsekwencji ÖVP dysponowała urzędem kanclerskim (L. Figl) oraz siedmioma resortami, w tym ministerstwem spraw zagranicznych (K. Gruber) i oświaty. Natomiast SPÖ posiadała urząd wicekanclerski oraz pięć resortów, w tym ministerstwo spraw wewnętrznych (O. Helmer) oraz wyżywienia. KPÖ przypadło w udziale kierownictwo resortem gospodarki energetycznej. Wybory parlamentarne przeprowadzone w Austrii 9 października 1949 r. zapoczątkowały nowy układ sił pomiędzy partiami politycznymi. Nowo założona partia polityczna VdU odniosła spory sukces gromadząc aż 16 mandatów³⁰. Lewica wraz z KPÖ uzyskała łącznie 5 mandatów, natomiast ÖVP i SPÖ poniosły straty, największe SPÖ — 9 mandatów, zaś ÖVP — 7 mandatów. Tym samym ÖVP utraciła w parlamencie większość absolutną, chociaż pozostała w nim nadal największą siłą, dysponując 77 mandatami. Bezpośrednio po wyborach³¹ ÖVP i SPÖ

²⁹ „Arbeiter Zeitung” z 7 listopada 1945 r. zamieściła oświadczenie, w którym stwierdzono, że SPÖ nie zrezygnuje z samodzielności i nie połączy się z KPÖ, zob. *Dokumentation...* s. 60. Sprawa stosunku SPÖ do modelu austriackiej demokracji i KPÖ stała się później niezwykle kontrowersyjna w związku z postawą A. Schärfa — autora broszury *Ich darf nicht schweigen* oraz inicjatora *Die Resolution der 44*. Za głoszenie hasła współpracy z komunistami i krytykę SPÖ — której zarzucał prowadzenie polityki pełnej sprzeczności i kompromisów — został wykluczony z partii 29 października 1948 r. Zob. „Arbeiter Zeitung” z 31 października 1948, za: *Dokumentation...* s. 79. A. Schärf założył stronnictwo o profilu lewicowo-socjalistycznym, które wraz z komunistami (Fürnberg, Honner, Koplenig) przystąpiło do wyborów w 1949 r. W. 1957 r. zostało ono włączone do KPÖ, zob. A. Brusatti, G. Gutkas, E. Weinzierl, op. cit., s. 53 i n. Trzeba przyznać, że w Austrii nie udało się doprowadzić do współpracy komunistów z socjalistami celem wytworzenia tzw. *Aktionsgemeinschaft*, por. O. Pollak, *Die Sozialisten in der Zweiten Republik*. W: *Bestandaufnahme...*, s. 51.

³⁰ Powołanie do życia Związku Niezależnych (*Verband der Unabhängigen*) — przez takich polityków jak: H. Kraus, M. Stendebach, V. Reimann, R. Scheuch — było dla chadecji posunięciem niekorzystnym; powstawała wszak nowa siła, niewątpliwie konkurencyjna wobec ÖVP, reprezentująca interesy burżuazji. Por. J. Kozłowski, *Austria 1918 - 1968*. Poznań 1970, s. 216.

³¹ Warto zapoznać się, tytułem przykładu, z komentarzami i ocenami prasy austriackiej wobec wyników wyborów w 1949 r. „Arbeiter Zeitung” z 10 października 1949 twierdziła, że układ sił dwóch największych partii politycznych w Austrii — SPÖ i ÖVP, pozostał w zasadzie niezmieniony. VdU odziedziczyła głosy nacjonalistów, wielkoniemców oraz agrariuszy. Uzyskała również poparcie ze strony niekieralnej części mieszczaństwa i chłopstwa. „Wiener Tageszeitung” z 11 października

podpisały pakt koalicyjny niedopuszczając do rządu VdU³². Rozpoczęła się tym samym w Austrii era rządów koalicyjnych; podział stanowisk w rządzie stał się sprawą wewnętrznych przetargów ÖVP i SPÖ w oparciu o zasadę proporcji sił. Po konfrontacji sił pomiędzy partiami politycznymi doszło z okazji wyborów prezydenckich w związku ze śmiercią K. Rennera. Do walki o stanowisko prezydenta stanęli ze strony ÖVP — H. Gleissner, SPÖ — T. Körner, VdU — B. Breitner oraz KPÖ — G. Fiala. Dopiero w drugiej rundzie wyborczej uzyskał zwycięstwo T. Körner³³ (z przewagą 147 tys. głosów), pieczętując sukces SPÖ. Wybory parlamentarne w 1953 r. doprowadziły do rozgrywki o władzę pomiędzy partnerni koalicji; SPÖ lansowała hasło pełnego zatrudnienia, ÖVP — stabilizację pieniądza. Zwycięstwo mandatowe uzyskała ÖVP zdobywając o jeden mandat więcej od SPÖ (ÖVP — 74, zaś SPÖ — 73). Należy jednak podkreślić, że według liczby oddanych głosów na poszczególne partie zwycięstwo odniosła SPÖ z przewagą przed ÖVP 195 tys. głosów. VdU zdobyła 14 mandatów, a więc utraciła 2 mandaty. Lewica i KPÖ zgromadziły łącznie 4 mandaty. W wyniku wyborów J. Raab (ÖVP) został kanclerzem Austrii (19 marca 1953 r.) a ÖVP i SPÖ zawiązały ponownie koalicję rządową. Kolejne wybory miały miejsce 13 maja 1956 r.

Przyczyną ich rozpisania było ostre napięcie pomiędzy SPÖ a ÖVP w sprawach gospodarczo-politycznych, przekazywania przedsiębiorstw po-niemieckich będących w gestii ZSRR oraz rozdawnictwo akcji w przedsiębiorstwach³⁴. Zwycięstwo odniosła ÖVP uzyskując 82 mandaty, co stanowiło niemalże absolutną większość. SPÖ otrzymała 74 mandaty, zaś FPÖ (przekształcona z VdU 4 listopada 1955 r.) — 6, a KPÖ wraz ze współpracującą z nią lewicą 3 mandaty. Ukonstytuowany nowy gabinet rezerwował 10 tek dla ÖVP, dla SPÖ — 8. Współpraca tych partii opie-

1949 uważała, że SPÖ doznała klęski, co przy nieznacznej utracie mandatów przez ÖVP i uzyskaniu przez VdU 16 mandatów, otwiera spore możliwości polityczne dla bloku prawnicowego umacniając siły antymarksistowskie. Natomiast „Österreichische Zeitung” z 11 października 1949 głosiła, że lewica bynajmniej nie przegrała wyborów, przeciwnie, wzrosła jej siła i autorytet w społeczeństwie, także ilość głosów oddana na komunistów i lewicowych socjalistów. Przewidywała ona kontynuację koalicji SPÖ-ÖVP, za: *Dokumentation...*, ss. 295 - 299.

³² W trakcie odbywającego się w dniach 2 i 3 listopada 1949 r. zjazdu partyjnego SPÖ, A. Schärf wypowiedział się przeciwko ewentualności koalicji VdU twierdząc, iż intencje polityczne tzw. „niezależnych” są trudne do bliższego określenia. Oświadczył także, iż wątpli, aby rząd utworzony wraz z VdU był odpowiednio silny, zob. „Arbeiter Zeitung” z 4 i 5 listopada 1949 r., za: *Dokumentation...*, s. 83.

³³ J. Raab komentując zwycięstwo Körnera oświadczył, że jest ono następstwem metod organizacyjnych SPÖ i poparcia KPÖ. Dla ÖVP wynik wyborów jest wskazówką, że musi iść zdecydowanie w kierunku prawnicowym, „Wiener Tageszeitung” z 28 maja 1951, za: *Dokumentation...*, s. 324.

³⁴ A. Brusatti, K. Gutkas, E. Weinzierl, op. cit., s. 81.

rała się nadal na postanowieniach paktu koalicyjnego i systemu proporcji. W polityce wewnętrznej istniały liczne rozbieżności np. w dziedzinach gospodarki, polityki socjalnej, szkolnictwa, kościoła i rodziny. Jedynie w polityce zagranicznej nie było większych różnic pomiędzy SPÖ a ÖVP (np. w stosunku do EWG)³⁵. Śmierć T. Körnera wywołała kampanię wyborczą przygotowującą elekcję nowego prezydenta. W wyborach prezydenckich odniósł zdecydowany sukces socjalista A. Schärff, dotychczasowy wicekanclerz³⁶. Prof. W. Denk poniósł porażkę, a z nim chadecja. Wybory te — nie po raz pierwszy — wykazały, że w Austrii brakuje nadal realnej trzeciej siły w walce o władzę. Pogorszenie się klimatu współpracy w komisjach koalicyjnych doprowadziło do wyznaczenia na 10 maja 1959 r. nowych wyborów. Warto odnotować, że ÖVP posłużyła się w akcji propagandowej dawnymi hasłami politycznymi SPÖ: „nie za wiele władzy dla jednej partii” oraz „prezydent federalny i kanclerz federalny nie powinni się wywodzić z tej samej partii”. Konfrontacja wyborcza przyniosła SPÖ przyrost 4 mandatów, ÖVP zaś 3 utraciła. Niemniej ÖVP jednym mandatem utrzymała w parlamencie pozycję najsilniejszej partii politycznej (ÖVP — 79, SPÖ — 78). Ponownie — ze względu na ilość oddanych na SPÖ głosów — socjaldemokracja okazała się partią zwycięską, a jednak arytmetyka wyborcza wykazała odmienny od rzeczywistego układ sił. FPÖ zwiększyła o 2 mandaty swój stan posiadania uzyskując 8 mandatów. Natomiast komuniści po raz pierwszy od 1945 r. zostali pozbawieni reprezentacji w parlamencie. Przyczyną rozpisania nowych wyborów, które odbyły się 18 listopada 1962 r. było dążenie obu partii objętych koalicją do uzyskania rozstrzygającego wyniku. SPÖ, dla której układ mandatów był niekorzystny, mimo iż po raz drugi w ostatnim dziesięcioleciu uzyskiwała największą ilość głosów, postanowiła zdobyć tym razem zdecydowaną większość w parlamencie. ÖVP przystępowała do walki wyborczej ze znanym — wspomnianym już — hasłem, że jedna partia nie powinna dzierżyć zbyt wiele władzy. Warto zaznaczyć, że ÖVP zarzucała SPÖ prowadzenie zbyt otwartej polityki wschodniej (wizyty wicekanclerza w ZSRR i w Polsce).

³⁵ Zob. W. Kozub, *Socjaldemokracja austriacka a powiązania Austrii z EWG*. „Sprawy Międzynarodowe” nr 2/1976, s. 125; tenże, *Koncepcja Brückenfunktion w ujęciu austriackiej socjaldemokracji*. W: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*, seria: *Nauki polityczne*, 1977, t. X ss. 93 - 101.

³⁶ Wybór Schärffa na stanowiska prezydenta Austrii wpłynął na zmianę układu sił w SPÖ, Br. Pittermann zostaje wicekanclerzem i przewodniczącym partii. Epokę Pittermanna charakteryzowało odejście od marksizmu, silniejsze oparcie się na tzw. *Randschichten* od drobnych rzemieślników po liberałów i katolików. Pittermann pragnął dotrzeć do katolickiej klienteli wyborczej, zob. A. Brusatti, K. Gutkas, E. Weinzierl, *op. cit.*, ss. 89 i 90.

SPÖ natomiast rewanżowała się zarzutem, iż ÖVP nie występuje z hasłem kontynuacji politycznej współpracy międzypartyjnej, pomimo iż ta funkcjonuje od lat siedemnastu. Wybory nie przyniosły spodziewanego rozstrzygnięcia. Wygrała ÖVP (81 mandatów) uzyskując kosztem SPÖ (76 mandatów) dwa mandaty więcej. FPÖ utrzymała dorobek z poprzednich wyborów, uzyskując 8 mandatów. KPÖ nie zdołała uzyskać przedstawicielstwa w parlamencie. Ponownie powołano do życia rząd koalicyjny ÖVP-SPÖ, do czego przyczynił się walcnie prezydent Schärff. W kolejnych wyborach prezydenckich (28 kwietnia 1963 r.) kandydat SPÖ — Schärff odniósł sukces pokonując swego chadeckiego kontrkandydata. Uzyskał on poparcie 55,40% wyborców, zaś Raab 40,60% — SPÖ odniosła kolejny sukces polityczny. W latach 1963 - 1965 zmarli wybitni politycy i przywódcy partyjni: O. Helmer, J. Raab, L. Figl, oraz A. Schärff. Odeszli ze sceny politycznej ludzie, którzy umieli rozmawiać językiem kompromisu i międzypartyjnej (SPÖ-ÖVP) współpracy³⁷. Sukces SPÖ odniesiony w wyborach prezydenckich (23 maja 1965 r.) — F. Jonas został prezydentem Austrii — doprowadził do ponownego kryzysu w łonie koalicji socjaldemokratyczno-chadeckiej. Na 6 marca 1966 r.znaczono nowe wybory. ÖVP prowadziła kampanię pod hasłem walki ze współpracą SPÖ i KPÖ. U jej podstaw leżała decyzja KPÖ udzielenia SPÖ poparcia w wyborach. SPÖ nie umiała zająć w tej sprawie jednoznacznego stanowiska. Przeciw tej partii wypowiadała się także *Demokratisch-fortschrittliche Partei* kierowana przez F. Olaha, która była wprowadzić tylko polityczną efemerydą, niemniej szkodziła opinii SPÖ³⁸. ÖVP przygotowując się do wyborów po raz pierwszy w historii Austrii skorzystała z pomocy ludzi nauki i fachowców, którzy opracowali elaborat *Aktion 20* przedstawiając w nim przyszłość Austrii. ÖVP zdecydowanie opowiedziała się za utworzeniem rządu jednopartyjnego, inaczej niż SPÖ, która zapowiadała gotowość podjęcia dalszej współpracy z ÖVP w ramach kontynuacji koalicji. Wynik wyborów przyniósł zdecydowany sukces ÖVP — 85 mandatów. SPÖ musiała zadowolić się 74 mandatami, FPÖ zaś sześciora. Próby negocjacji na temat kontynuacji koalicji zakończyły się fiaskiem; ÖVP utworzyła rząd jednopartyjny z kanclerzem Klausem na czele. SPÖ (decyzja kierownictwa z 18 kwietnia 1966 r.) stała się partią opozycyjną. Tym samym siły opozycji w Austrii koncentrowały się już wokół: SPÖ, KPÖ oraz FPÖ.

Wyniki wyborów z 1966 r. zapoczątkowały nowy etap w historii polityki Austrii współczesnej. Przyszłość potwierdziła przewidywania, że era rządów koalicyjnych należy do przeszłości. Lata siedemdziesiąte to okres

³⁷ Jw., s. 121.

³⁸ Zob. J. Kozieński, *Austria...*, op. cit., s. 251.

władzy socjaldemokracji, a zapoczątkował go jej sukces wyborczy odniesiony 1 marca 1970 r.³⁹, gdy SPÖ uzyskała 81 mandatów a jej konkurentka ÖVP — 78. Po raz pierwszy SPÖ zdobyła poparcie takiej liczby wyborców, że potrafiła pokonać chadecję w walce o parlamentarne mandaty.

W zakończeniu artykułu warto wystąpić z postulatem podjęcia badań nad austriackimi partiami politycznymi w aspekcie komparatystycznym⁴⁰. Szczególnie interesującym obiektem porównań byłby np. system partyjny RFN, w którym także kluczową rolę odgrywa socjaldemokracja i chadecja. Zbieżność formy ustrojowo-politycznej Austrii i RFN umożliwia i zarazem ułatwia studia komparatystyczne. Ich wyniki mogłyby się okazać interesujące i pożyteczne naukowo, stanowiąc wkład w rozwój badań nad partiami politycznymi państw kapitalistycznych zachodniej Europy.

³⁹ Komentując wyniki wyborów socjaldemokracja zapowiadała nową erę w historii Republiki, zob. M. Scheuch, *Der Weg zum 1. März 1970. Demokratischer Sozialismus heute. Wege der Verwirklichung* 2. Wien, brw., s. 37.

⁴⁰ Tu warto wskazać na syntetyczną monografię M. Sobolewskiego, *Partie i systemy partyjne świata kapitalistycznego*. Warszawa 1974.